

СТАНОВИЩЕ

от проф. д.с.н. Пепка Бояджиева, секция „Общество на знанието: Наука, образование и иновации”, Институт за изследване на обществата и знанието, БАН

относно дисертационния труд на доц. д-р Светла Колева „Социологията в Централна и Източна Европа, 1945-1989 г. Към рефлексивна история на дисциплината“, представен за придобиване на научната степен „доктор на науките”

Обща характеристика на дисертационния труд

Представеният за защита дисертационен труд е амбициозно и оригинално теоретично начинание. Това е труд, посветен на интелектуална кауза и изпълнен с конструктивен интелектуален патос, при което както патосът, така и каузата са подчинени на дълбок професионализъм и интелектуална честност. Доц. Колева ни представя една рефлексивна история на развитието на социологията в Централна и Източна Европа в периода 1945-1989 г. Тръгвайки от сблъскването на тезата, че появата на социологията през втората половина на XIX в. „като отговор на новите социални проблеми, които утвърждаващото се буржоазно общество поставя, и развитието ѝ под формата на плуралистична изследователска програма в политически демократични и икономически свободни структури изключва възможността науката за обществото да съществува в несвободно общество“ с емпиричния факт, че „до краха на комунистическите режими във всички страни от тогавашния социалистически лагер съществуват разгърнати в различна степен университетски и изследователски структури в областта на социологията“ (с. 17 от дисертацията), доц. Колева търси отговор на очерталото се противоречие. Става въпрос за търсене на отговор, който да предлага обяснение, а не просто оценъчно заклеяване на социологията в Централна и Източна Европа през изследвания период като „не-социология“. Така централният изследователски проблем на дисертацията е ясно формулиран и „пронизва” целия анализ: Как и доколко е възможна социологията в тоталитарно общество от комунистически тип? Или по-конкретно: *„Как, какво и с каква стойност (познавателна и социална) знание се произвежда в и за източноевропейските общества, които от края на Втората световна война до 1989 г. осъществяват политическия и социалния проект на социализма?”* (с. 20 от

дисертацията, курсивът е на автора). Дисертационният труд „атакува” този проблем по оригинален начин – разработвайки собствен аналитичен апарат и опирайки се на множество и разнообразни по характер източници на емпирична информация.

Дисертационният труд е своеобразен задочен творчески диалог с вече осъществени анализи на развитието на социологията в страните от Централна и Източна Европа след Втората световна война. Доц. Колева представя сравнителен анализ на институционалното и познавателното развитие на социологията в няколко страни от Централна и Източна Европа в периода 1945-1989 г. Този сравнителен анализ се реализира не като съвместно изследване на различни национални социологии с акцент върху приноса на всяка от тях, а като сравнителна история на социологическите практики в отделните национални контексти, при което националните социологии не само се поставят в диалог една с друга, но и се осмислят като част от един общ познавателен процес. Тази методологическа оптика позволява да се постави както въпросът за това как е възможна социологията в специфичния политически, икономически и идеологически контекст на комунистическите режими от съветски тип, установили се в Централна и Източна Европа след Втората световна война, така и по-обща въпроси за същността на социологическата практика по принцип.

Доц. Колева анализира проблематика, която е не само теоретически и практически значима, но която е част от личните професионални биографии на много колеги и затова голямо предизвикателство пред изследването ѝ е способността да бъдат „овладени“ и „изчистени“ личните пристрастия и емоции. Веднага държа да подчертая, че доц. Колева се е справила успешно с това предизвикателство и ни представя труд, който е организиран около аргументирано въведени теоретични конструкти и в който биографичните истории са използвани като емпирична база, която „оцветява“ и конкретизира анализа.

Изложението в дисертацията е логически издържано и стройно структурирано в увод, три части, заключение, две приложения и библиография. Използвани са многобройни научни източници, значителна част от които на френски и английски език.

Научни приноси на дисертационния труд

Представената дисертация има достойнствата да бъде не само много актуална, но и да предлага оригинални теоретични идеи и изводи, основаващи се на задълбочено промислени анализи на научна литература и на конкретни социални действия и

практики. Смятам, че доц. Колева е формулирала приносите на своя дисертационен труд коректно и прецизно, макар и в някои случаи пестеливо – те биха могли да бъдат допълнени с някои по-конкретни, но важни авторски тези.

Макар че в дисертационния труд липсва ясно обособена основна докторска теза – формулирани са основни хипотези, – смятам, че тя е налице и звучи по следния начин: социологията е възможна като самостоятелна научна дисциплина в „условия, неблагоприятстващи или застрашаващи собственото ѝ развитие като обективно и верифицируемо знание за обществото“, доколкото и в степента, в която „представителите на дисциплината в тези страни успяват да изградят *зони на относителна автономия в институционален и познавателен план*“ (с. 22 от дисертацията, курсивът е на автора; виж и с. 218).

Според мен основният принос на дисертационния труд е обосноваването на полето на сравнителната история на развитието на социологията в Централна и Източна Европа в периода 1945-1989 г. и демонстрирането, че то може да бъде творчески продуктивно в смисъл на пораждащо нови идеи и изследователски перспективи, които са работещи и евристични при разбирането както на социалния свят, така и на самата дисциплина „социология“. От тази гледна точка представената дисертация обогатява хоризонта на социологическите изследвания, като очертава насоки за осмисляне на процеса на институционализация и развитие – както собствено институционално, така и познавателно – на социологията в различни социални контексти, включително такива, които са несъвместими с условията на възникването на социологията като научна дисциплина.

Приносен характер има разработеният и приложен аналитичен модел за изучаване на социологията в Централна и Източна Европа по време на комунистическите режими, при който институционалното и познавателното конструиране на социологията се осмисля чрез взаимодействията и взаимовлиянията между три форми на рационализация на обществото – политическия проект на комунистическото/социалистическото общество, комунистическата идеология и научния проект на дисциплината „социология“.

Несъмнен принос на дисертационния труд е въвеждането, интерпретацията и начинът на използване на понятията „институционални цикли“ и „модалности на производство на социологическо знание“. Анализът убедително демонстрира тяхната аналитична стойност и евристичност. Понятието „институционален цикъл“, разбрано не като определен исторически период, а като „периодично повтарящи се конфигурации от социалнополитически, интелектуални, организационни и пр. отношения, които водят до

относително идентичен статус на социологията в научното и социалното пространство на дадено общество в и през различни моменти от даден отрязък на дисциплинарната история“ (с. 87 от дисертацията) позволява да бъдат открити зони на институционализирана професионална дейност, които регулират отстояването и прилагането на принципите на дисциплинарния проект на социологията. От друга страна, чрез идентифицирането на различни модалности на производство на социологическо знание доц. Колева успява да отиде отвъд „униформеността“ на социалната и научната практика в обществата от тоталитарен тип и да „улови“ различни тенденции и „полетаниши“ в познавателното развитие на социологията.

Прилагането на разработените общ аналитичен модел и методологически подход има за резултат насищането на дисертационния труд с множество по-конкретни тези, в чието аргументиране и отстояване има несъмнен новаторски елемент. По-конкретно имам пред вид: а) връзката между познавателната и социалната функция на социологията и как тя се реализира в условията на комунистическите режими; б) осмислянето на нормите на научна рационалност като „нито безотносителни към социалните структури (както биха твърдели класическата епистемология и класическата социология на познание), нито разтворени в тях (според гледната точка на някои модерни социологически направления)“ (с. 235 от дисертацията); в) взаимовръзката между деонтологията и епистемологията на дисциплинарната практика на социологията (част трета от дисертацията); г) анализът на отношението „контекст на практикуване на социологията – предмет на социологията – социологическа практика“.

Бих искала специално да отбележа още две несъмнени достойнства на дисертацията. Става въпрос за точния, прецизен и много увличащ език на изложението. Това е безспорно постижение и свидетелство за постигната мисловна яснота, особено като се има пред вид „изкушението“ от пристрастия, които темата съдържа. На второ място, възприемам като много релевантна саморефлексията върху ограниченията на анализа и възприетия теоретичен подход. Тази саморефлексия е признак на професионална зрялост, научна бдителност и интелектуална отговорност.

Немалка част от труда на доц. Колева вече е получил публичност и оценка чрез публикации както у нас, така и в чужбина.

Въпроси и препоръки

Както вече посочих, аз оценявам положително евристичната стойност на понятието „институционелен цикъл“. Същевременно смятам, че центрирането на анализа около

него задава една ограничена изследователска перспектива, защото води до „разкъсване“ на институционалното и познавателното развитие/институционализация на социологията. Акцентът при разглеждането на институционалните цикли е върху институционалното – по-точно върху организационното развитие на социологията: създаване на отделни изследователски звена, професионални организации, въвеждане на курсове във висшите училища. Налице е едно прекалено субстанционализиране на собствено институционалното развитие на социологията, при което сякаш се забравя, че институциите в науката са преди всичко условия за познавателното развитие на научните дисциплини. Смятам, че от особена важност е въпросът за взаимовръзката между собствено институционалното, от една страна, и познавателното институционализиране на социологията, от друга. По-конкретно например институционалната мимикрия означава ли и познавателна мимикрия, институционалната експанзия задължително ли води до познавателно развитие? На места дисертационният труд се докосва до тези проблеми, но това се случва несистематично и непълно. Така например доц. Колева констатира факта, „че едни и същи модалности на производство на социологическо знание се срещат в различни институционални цикли“, което насочва „вниманието към разглеждане на условията за тяхната възможност (на модалностите) като динамична комбинация от социалнообусловени организационни форми, професионални принципи и социални ангажименти на самите социолози“ (с. 233 от дисертацията); посочва се също, че „[п]онятиятното творчество в националните социологии от Централна и Източна Европа съпътства развитието им от първата институционална експанзия на дисциплината (1956-1968) през втората институционална мимикрия (1968-1980) до края на втората институционална експанзия (1980-1989) (с. 276 от дисертацията). Тези констатации обаче не са превърнати в обект на систематичен анализ. За мен остава открит въпросът възможно ли е и какви периоди и модели в развитието на социологията в Централна и Източна Европа в периода 1945-1989 г. могат да се идентифицират, ако се отчита едновременно както собствено институционалното, така и познавателното развитие/институционализиране на социологията.

Смятам, че от по-голяма яснота и допълнителен анализ се нуждаят и приетите индикатори за познавателната и социалната ценност на произведеното социологическо знание. Добре известна е тезата на Питър Бъргър, че основен индикатор, че нещо не е наред със социологията през последните десетилетия, е, че тя не успя нито да предскаже, нито да обясни някои от най-значимите събития в съвременната ни история,

включително колапса на съветската империя (Berger, P. 2001. *Sociology: A Disinvitation?* In: Cole St. (Ed.) (2001) *What's Wrong with Sociology?* New Brunswick and London: Transaction Publishers, pp. 194, 200). Как от тази гледна точка може да оценим стойността на създаденото социологическо знание в бившите социалистически страни в периода до 1989 г.?

За мен не е напълно убедителен и начинът на използване/неизползване на събрания емпиричен материал чрез интервюта със социолози за социологията в Централна и Източна Европа през 1945-1989 г. Прочитът на въпросника показва, че събраната информация е много по-всеобхватна като тематична насоченост от тази, която е използвана в дисертационния труд. Същевременно така и не е достатъчно ясно обяснено как са анализирани интервютата.

Заклучение

Върху основата на анализа на постиженията и откритите научни приноси в дисертационния труд на доц. д-р Светла Колева „Социологията в Централна и Източна Европа, 1945-1989 г. Към рефлексивна история на дисциплината“ категорично препоръчвам на членовете на уважаемото жури да гласуват единодушно за присъждането на доц. Колева на научната степен „доктор на науките.“

07.01.2017 г.

София

Проф. Пепка Бояджиева